ჯიშის აღწერილობა

ადგილობრივი (აბორიგენული) ჯიში

კულტურა: ხორბალი

ჯიშის ადგილობრივი სახელწოდება: მახა

ჯიშის და მინარევი სახეობის ადგილობრივი და ბოტანიკური სახელწოდებები:

ადგილობრივი სახელწოდება	ტაქსონის ბოტანიკური სახელწოდება
1. მახა	*Triticum macha* Dek et Man. (ნათესებში ძირითადი სახეობა)
2. კოლხური ასლი (სამეცნიერო წყაროების მიხედვით. ხალხური სახელწოდება არ არის ცნობილი)	*Triticum georgicum* Dekapr (მახას ნათესებში მინარევი სახეობა)

გავრცელების არეალი:

მახა - *Triticum macha* Dek et Man.

საქართველოს ენდემური სახეობაა. ძირითადად გავრცელებული იყო რაჭა-ლეჩხუმში. უმნიშვნელო რაოდენობით ქვემო სვანეთსა, იმერეთი და სამეგრელოში.

კოლხური ასლი - *Triticum georgicum* Dekapr.

დასავლეთ საქართველოს (რაჭა-ლეჩხუმი) ენდემური სახეობაა. იგი მინარევად იყო მახას ნათესებში.

გამოყენების სახე:

ადგილობრივი მოსახლეობა მახასგან აცხობდა პურს და იყენებდა ტრადიციული კერძების მოსამზადებლად.

არის თუ არა განსაკუთრებული პირობები ჯიშის მოსაყვანად,თუ არის მიუთითეთ რა პირობებია: განსაკუთრებულ პირობებს მახა და კოლხური ასლი მოვლა-მოყვანისათვის არ მოითხოვს.

მახასიათებლები ხორბლის ადგილობრივ ჯიშ მახასთვის (*Triticum macha* Dek et Man.)

პირველი ფოთოლი	ვიწრო, მწვანე (სურ. 1) ან იისფერი
ბუჩქის ტიპი	გართხმულია (სურ. 3) ან ნახევრად გართხმული
ღერო: მუხლთაშორისი მუხლები	(სურ. 5, 6, 8) ღრუ შებუსული ან შეუბუსავი
ფოთოლი: ღარი კავები ფირფიტა	(სურ. 5, 6) შიშველი ან შებუსული, ღრუ, დათავთავებისას ცვილისებრი ნაფიფქით მწვანე ან იისფერი, წამწამებით ან მათ გარეშე შიშველი ან ხავერდოვნად შებუსული, დათავთავების წინ იფარება ცვილისებრი ნაფიფქით
თავთავი: ფორმა სიმკვრივე = (თავთუნების რაოდენობა-1)×10/თავთავის სიგრძე) ფხები და ფხისმაგვარი დანართები	(სურ. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20) თითისტარისებრი 30-52 (მკვრივი) ან 18-30 (მეჩხერი) ფხიანი ან უფხო, თავთავზე მოკლე ფხებით (3-8სმ), ზოგჯერ დეფორმირებული ფხებით
თავთუნის კილი: კილის ფორმა კბილაკის ფორმა კბილაკის სიგრძე	 ნიჩბისებრი ან ლანცეტური. (სურ.9, 20, 22) იცვლება ბასრიდან ბლაგვისაკენ, სწორიდან მოხრილისაკენ (სურ. 21, 22) თავთავის ქვედა ნაწილში თავთუნის კილები

	აღჭურვილია უფრო გრძელი კბილაკით, რომელიც წვერისკენ თანდათან მოკლდება (სურ. 21, 22)
მხრის ფორმა	სწორი ან ზოგჯერ წამოწეული (სურ. 5, 6, 21, 22)
მხრის სიგანე	ვიწრო ან განიერი (სურ. 5, 6, 21, 22)
შიდა მხარეს შებუსულობა	არ აქვს (სურ. 23)
	შენიშვნა: თავთუნის კილი უფრო მოკლეა (1,5-2მმ-ით) ყვავილის კილზე, ამის გამო ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვნად გამოდის წინ. ქედი კარგადაა გამოსახული და გადადის ფხისმაგვარ დანართში. ღერაკი მტვრევადი. (ნაწევრი ზედა ნაწილით რჩება მიმაგრებული თავთუნის ფუძეს). (სურ.21)
მარცვალი:	(სურ. 25)
ფორმა	მოგრძო, მუცლის მხარე ბრტყელი ან ჩაზნექილი
ფერი	წითელი
ღარი	ღრმა
სეზონურობა	საშემოდგომო, ნახევრადსაშემოდგომო იშვიათად საგაზაფხულო

მახას სახესხვაობები მათი განმასხვავებელი ნიშნების მიხედვით და ნათესში გავრცელების ინტენსივობა

მახას სახესხვაობები მათი განმასხვავებელი ნიშნების მიხედვით	ნათესში გავრცელების ინტენსივობა
თავთავი შედარებით მეჩხერი	
1. თეთრი, უფხო, შეუბუსავი (სურ. 9)	იშვიათი
2. თეთრი, უფხო, შებუსული (სურ. 10)	ძალიან იშვიათი
3. წითელი, უფხო, შეუბუსავი (სურ. 11)	ძალიან იშვიათი
4. თეთრი, გრძელი ფხებით შეუბუსავი (სურ. 12)	ძირითადი სახესხვაობა
5. თეთრი, ფხიანი, შეუბუსავი (სურ. 13)	საშუალო
6. წითელი, ფხიანი, შეუბუსავი (სურ. 14)	იშვიათი
7. თეთრი, ფხიანი, შებუსული (სურ. 15)	იშვიათი
8. წითელი, ნახევრად ფხიანი შებუსული (სურ. 16)	იშვიათი
9. წითელი, ნახევრად ფხიანი, შეუბაუსავი (სურ. 17)	ძალიან იშვიათი
10. თეთრი, ნახევრად ფხიანი, შებუსული (სურ. 18)	იშვიათი
თავთავი მკვრივი	
1. თეთრი, მოკლეფხიანი, შეუბუსავი (სურ. 19)	ხშირი
2. მოკლეფხიანი, წითელი, შებუსული	ძალიან იშვიათი
3. მოკლეფხიანი, თეთრი, შებუსული (სურ. 20	იშვიათი
4. მოკლეფხიანი, წითელი, შეუბუსავი	ძალიან იშვიათი

მახასიათებლები ხორბლის ადგილობრივ ჯიშ კოლხური ასლისათვის (*Triticum georgicum* Dekapr.)

პირველი ფოთოლი	მწვანე, ხავერდოვანშებუსული. (სურ. 2)
ბუჩქის ტიპი	ნახევრადგართხმული (სურ. 4)
მცენარის სიმაღლე	მაღალი, 100-120 სმ. სიმაღლის
ღერო:	
მუხლთაშორისი	ღრუ, თავთავის ძირში ამა თუ იმ ფორმით ამოვსებული.

მუხლები	ხავერდოვან-შებუსული (სურ. 7)
ფოთოლი: ღარი კავები ფირფიტა	 სუსტად შებუსული (სურ. 7) ნათელი, დაფარულია მოკლე წამწამებით, ფართე (2-3სმ), ხავერდოვან-შებუსული (სურ. 7)
თავთავი: ფორმა სიგრძე სიგანე სიმკვრივე = (თავთუნების რაოდენობა -1)×10/ თავთავის სიგრძე) ფერი ფხები თავთავის ღერაკის ნაწევრი	(სურ. 24) თითისტარისებრი, ძალიან ბრტყელი 6-8 სმ. განიერი (ყველაზე ფართე ნაწილში 1,4 – 1,5 სმ.) მკვრივი 40 - 55. დიდი სიმკვრივის გამო თავთავი მოხრილია ჩალისფერი მოკლე (4-5სმ.) სიგრძის, არ არის უხეში შებუსული, მოკლე (1,5 - 2,0 მმ.) და ვიწრო (1,4 -1,6)
თავთუნის კილი: კილის ფორმა კბილაკის ფორმა კბილაკის სიგრძე ქედი	(სურ. 24,27) მოგრძო ბასრი, მიმართულია ყვავილისაკენ მოკლე, 1-1,5 მმ. სიგრძის კარგად განვითარებული აქვს, მიდის თავთუნის კილის ფუძემდე.

მხარი	თითქმის არა აქვს განვითარებული, ერთ-ერთი გვერდითი ძარღვი კარგადაა გამოხატული, წინ წამოწეულია და ეყრდნობა თავთუნის ქედის ფუძეს. (სურ. 26)
შენიშვნა:	თავთუნის კილი მოკლეა ყვავილის კილზე 2,2-3,5 მმ.-ით, ამიტომ ყვავილის კილი ძლიერ გამოდის წინ თავთუნის კილზე. (სურ. 26)
მარცვალი:	(სურ. 24, 27)
ფერი	წითელი
ფორმა	ოვალური
ღარი	ღრმა
სეზონურობა	საშემოდგომო

სურ. 1

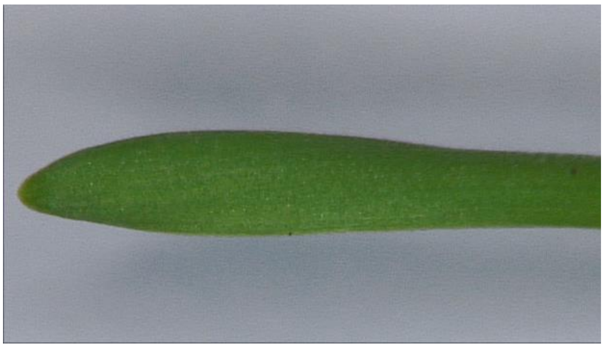

სურ. 2

სურ. 3

სურ. 4

სურ. 5

სურ. 6

სურ. 7

სურ. 8

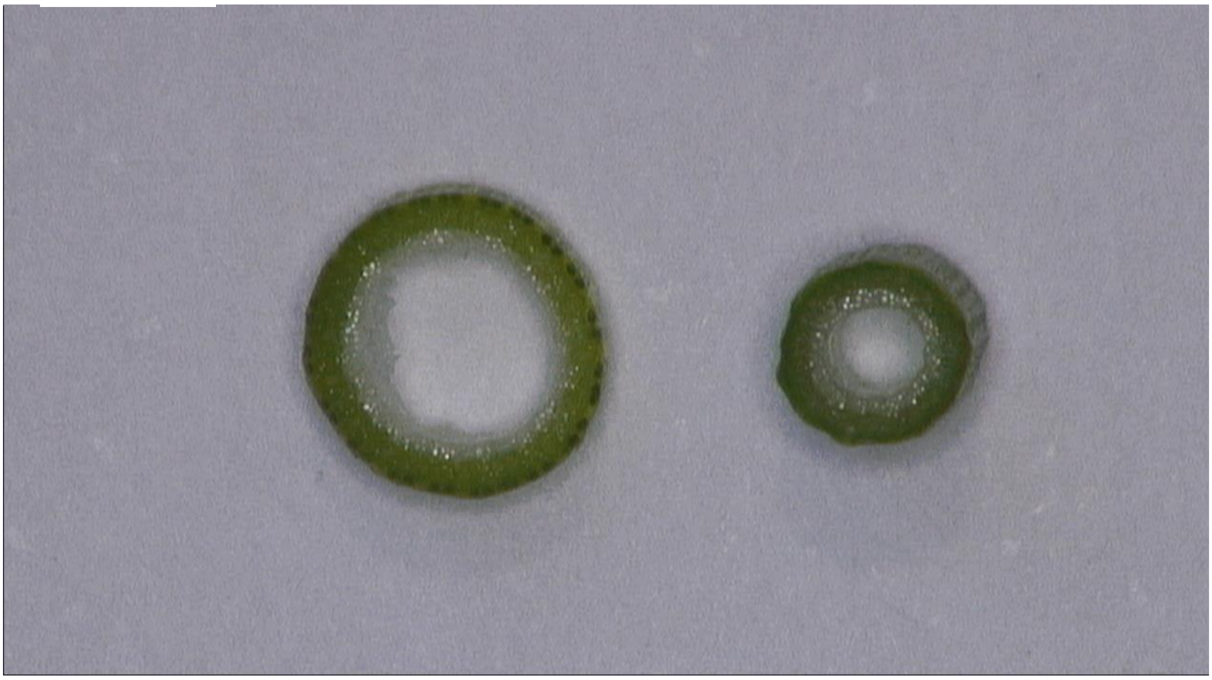

სურ. 9

სურ. 10

სურ. 11

სურ. 12

სურ. 13

სურ. 14

სურ. 15

სურ. 16

სურ.17

სურ. 18

სურ. 19

სურ.20

სურ. 21

სურ. 22

სურ. 24

სურ. 23

სურ. 25

სურ. 26

სურ. 27

ლიტერატურა:

1. პ. ნასყიდაშვილი, მ. სიხარულიძე, ე. ჩერნიში. ხორბლის სელექცია საქართველოში. თბილისი 1983
2. ასოციაცია ელკანა. საქართველოს აგრარული ბიომრავალფეროვნების ელექტრონული კატალოგი http://catalog.elkana.org.ge/index.php
3. ნელი ბრეგაძე. საქართველო-მიწათმოქმედების დამოუკიდებელი კერა. თბილისი 2004
4. В.Л.Менабде, Пшеницы Грузии, Тбилиси, 1948.
5. В.Ф.Дорофеев, Е.Ф.Мигушова, Культурная флора СССР, Пшеница, т.1.